

УДК 811.161.2'282

**ДІАЛЕКТОЛОГІЧНА СПАДЩИНА ІВАНА ЗІЛІНСЬКОГО****Кардаш Л.В.**

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

У статті проаналізовано праці Івана Зілінського в галузі української діалектології, які є важливими для осмислення та систематизації української діалектології та мовознавства взагалі; зроблено висновок про актуальність та значення даних досліджень для теорії і практики ареальної лінгвістики.

**Ключові слова:** мовознавство, діалектологія, діаспора, говірка, мовна границя, діалектологічна карта, між-діалектна взаємодія, говіркові комплекси, діалектна антропонімія й акцентологія, етнографія, філологія, фонетика.

**Постановка проблеми.** Сьогодні в Україні науковці активно відкривають для себе українознавчу спадщину вчених діаспори. Тепер це стало можливим, оскільки відійшли в минуле заборони згадувати імена і праці відомих усього науковому славістичному світу українських вчених діаспори – мовознавців Ю. Шевельова, В. Чапленка, Я. Рудніцького, І. Зілінського, С. Рабій, М. Пшеп'юрської. Ці вчені добре розуміли складну ситуацію в Україні щодо збереження мовної та культурної самоідентичності українського, проте вони не втрачали віри, що всі проблеми пройдуть і впевнено дивилися в світле майбутнє своєї країни, відстоювали європейську орієнтацію в її подальшому розвитку.

У своїх наукових працях українські вчені в діаспорі розкривали повну, правдиву картину зародження, формування сфер функціонування, долю рідної мови, що дало поштовх до розкриття характеру і долі українського народу, а популяр-

ними статтями та навчальними посібниками, підручниками сприяли вивченню рідної мови. Вони добре розуміли, що в еміграції українська мова відірвана від національного ґрунту і підпадає під чужі впливи і засмічується, тому всі свої сили віддавали боротьбі за чистоту української мови.

Діалектологія в діаспорі – розділ в історії та розвитку українських діалектологічних досліджень, пов'язаний з діяльністю українських мовознавців, які з різних причин змушені емігрувати й працювати за кордоном [5].

Через суспільно-політичні причини мало відомо про діяльність мовознавців: на сьогодні фактичним є брак матеріалів (зокрема наукових публікацій) про цих дослідників – а матеріали, що є, видавалися за кордоном, і до України рідко потрапляли. Сфери, в яких працювали ці мовознавці: історія української мови, діалектологія тощо – іноді ставали об'єктами фальсифікації внаслідок складних суспільно-політичних умов, в яких

перебувала Україна. Саме мовознавці-емігранти мали можливість займатися об'єктивними, незаангажованими дослідженнями, які враховували як територіальні, так і соціальні діалекти, що й надає їм особливої цінності. Вивчення цих наукових доробків є дуже важливим для осмислення та систематизації української діалектології та мовознавства взагалі.

#### **Аналіз останніх досліджень і публікацій.**

До науковців у даній галузі можна віднести таких відомих дослідників: Ю. Шевельов, І. Огієнко, І. Зілинський, Р. Смаль-Стоцький, О. Горбач, Я. Рудницький, О. Колеса, З. Кузеля, М. Пшеп'юрська-Овчаренко, В. Розов, М. Семенів, В. Чапленко, С. Караванський, В. Коптілов, С. Рабій-Карпінська.

**Метою статті** є дослідження наукового доробку мовознавця діаспори Івана Зілинського.

**Виклад основного матеріалу.** Іван Зілинський народився 22 травня 1879 року в с. Красна (Коростенька), Короснянського повіту, в сім'ї багатодітного господаря Миколи Кобаси та його першої дружини Анни Зілинської. Початкову школу Іван закінчив у рідному селі, а пізніше народну в Коросні. З тих шкільних років у нього виявилась надзвичайна любов до читання різних книжок. З 1 вересня 1892 року по 1900 рік навчався в українській гімназії в Перемишлі, де проявив здібності до мов, зокрема вивчив: українську, російську, польську, німецьку, грецьку і латинську мови [1, с. 188–189]. Після успішно складених іспитів, отримав атестат зрілості з відзнакою, і був зарахований на богословський факультет Львівського університету. Після неповних двох років навчання Іван Зілинський через «сецесію» студентів-українців з Львівського університету переїздить у Відень, де був прийнятий на філософський факультет Віденського університету, вивчав класичну філологію та славістику. На другому році студій в цьому університеті Зілинський написав першу свою працю – «Загальний стан української діалектології». Професор молодого студента – Ватрослав Ягіч, побачивши в ньому великі здібності майбутнього дослідника мови, шукав йому невеликої стипендії, відправляв Івана в експедиції в околиці Галичини, Буковини, Закарпаття, Наддністров'я, з метою збирання мовних матеріалів. В 1907 році захищає кандидатську дисертацію на тему: «Нарис фонетики українських говорів в Австро-Угорщині», отримує ступінь кандидата філологічних наук. У 1907–1914 і 1921–1926 роках працював вчителем в гімназіях Бережан, Станіслава, Львова. У 1911 р. Петербурзька Академія Наук за дорученням професора В. Ягіча висилає його, як стипендіата в Східну Україну для дослідження розмовної мови місцевого населення та інтелігенції. Кількамісячна постійна праця в сфері діалектології дала багатий матеріал з Правобережної України, зокрема з Поділля, Волині, Київщини, Полтавщини, Полісся й Бесарабії. З початком Першої світової війни, змобілізований в 1914 році, як резервний старшина до австрійської армії та до фронтової служби. В 1918 р. вступив до української армії атамана Симона Петлюри. Після її розпуску в 1920 р. час до половини 1921 р. провів на лікуванні. Запрошений Яном Розвадовським та Казиміром Нітшем до Ягеллонського університету, отримав за їхньою рекомендацією на початку 1926–1927 навчально-

го року посаду заступника професора на кафедрі слов'янських мов факультету славістики. В червні 1931 р. захистив докторську дисертацію на тему: «Фонетичний опис української мови». В 1933 р. отримав вчене звання доцента, а рік пізніше титул і посаду надзвичайного професора Ягеллонського університету. У лютому 1938 р. влада університету звернулася з проханням до міністра Релігійних визнань і публічної освіти про надання йому титулу звичайного професора, але, як видно з документів, які збереглися, цього не відбулося [2, с. 268].

Можна сміливо сказати, що тематика дослідника, яка була започаткована в кандидатській дисертації, стала головною в подальшому його науковому житті. Перша його публікація «Деякі фонетичні українських говорів» («Ювілейний альманах віденської студентської «Січі», Львів 1908) – вибрані фрагменти з дисертації не набула розголосу, то вже друга «Проба упорядкування українських говорів» (Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, 1914) – отримала позитивну рецензію Тадеуша Лехра-Сплавінського. В своїй рецензії краківський філолог стверджує, що це «перша спроба угруповання малоросійських говірок має наукове підґрунтя», а «до матеріалу, який подає, можна відноситися з довірою», бажає авторові, щоб «він зайняв не останнє місце в доповненні всіх недоліків малоросійської діалектології» [7, с. 268].

Діалектологічні студії – пріоритет дослідницької праці в 20–30 роках І. Зілинського. Професор Іван Зілинський ще працюючи в Львові, в місцевій Академічній гімназії, на підставі зібраних під час подорожей Східною Україною матеріалів, він написав «Спробу упорядкування українських говорів».

В основу своєї класифікації вчений поклав звукові ознаки, описавши всю фонетичну систему української мови. На підставі рефлексів давнього -o, -e в нових закритих складах, а також на базі різних стадій розвитку давніх -i, -и розділив українську мовну територію на дві основні групи: північно-західну (архаїчну) і південно-східну та розділив їх на кілька підгруп, окресливши територіальне обмеження і давши коротку характеристику.

У 1914 р. він пише ґрунтовну працю «Короткий огляд фонетичних українських говірок», яка з різних причин так і не побачила світ.

Багато часу присвятив Зілинський науково-дослідній роботі в краківських архівах, музеях і бібліотеках, де виявив не одну цінну пам'ятку для української історії та культури. До найбільших його відкриттів відносяться українські грамоти з XIV–XV ст. Одну з них – російську грамоту короля Казимира з 1349 року він сфотографував і вислав для опублікування в Київській академії наук. Тут же він виявив рукописне «Лаврішівське Євангеліє» з початку XIV ст. – дуже цінну пам'ятку для історії української та білоруської мов. У Ягеллонській бібліотеці Зілинський знайшов два листи Тараса Шевченка до його друга Броніслава Залеського 1854 і 1859 років, лист Миколи Гоголя до того ж адресату, написаний українською мовою, листи Пантелеймона Куліша до Юзефа Крашевського, фольклорні записи Жеготи Павле, Зоряна Доленги-Ходаковського і багато інших рукописів, важливих для української науки. Зілинському належить і відкриття рукописної збірки пісень Кондрацького кінця XVII ст., який опублікував Михайло Возняк.

Особливо цінна «Дума про козака Нетягу» з цієї збірки, яку Возняк проаналізував у Ювілейному збірнику на честь М. Грушевського [3].

1927 року учений опублікував поважне наукове дослідження «Носові звуки в говірці села Красна Короснянського повіту. Філологічні праці» (Варшава, 1927), 1933 рік – «Карту українських говорів», що стала вагомим внеском в українську діалектологію. Особливо енергійно І. Зілинський виступив проти гіпотези окремих польських дослідників, які стверджували, що основою лемківської, бойківської та навіть гуцульської говірок нібито була польська мова. Чимало уваги присвятив спробам встановлення границь між окремими говірками карпатської групи, головним чином лемківської та бойківської. Його праці з цього приводу: «Питання про лемківсько-бойківську мовну границю» (1934), «Границі бойківського говору» (1938), «Мова закарпатських українців» (1939) [5].

Одним з наукових інтересів Зілинського за часів його діяльності в Краківському університеті була фонетика української мови. У 1932 р. після переробки і доповнення вийшов його "Нарис фонетики української мови". Це одна з найвизначніших праць про український фонетик. Вона складається з двох частин. У першій Зілинський подав загальний опис фонем, їх класифікацію та окремо розглянув кожну з них. У другій частині анало-

гічним способом піддав аналізу поєднання звуків. Кожне явище ілюстроване десятками конкретних прикладів з живої мови і літератури [6].

У 1931 році Іван Зілинський опублікував змістовну статтю «Українські губні приголосні в порівнянні з польськими та російськими». Він довів, що українській мові притаманна відмінна вимова губних приголосних, незважаючи на загальну артикуляційну базу.

І. Зілинський залишив для українських мовознавців дорогоцінну спадщину, уточнив та закріпив основи незалежності української мови від сусідніх мов, зробив великий внесок в дослідження різних діалектів української мови.

Отже, заслуга І. Зілинського в історії українського мовознавства полягає в тому, що він вперше особисто досліджував мову майже всіх основних мовних областей українській території (Східна Україна, Волинь, Полісся, Лемківщина, Бойківщина, Закарпаття), подав обґрунтовану класифікацію українських говірок, уклав діалектологічну карту українських говірок, окреслив кордони між говорами карпатської групи, склав описову фонетику української мови, монографічні описи мови окремих сіл (Червона, Явіркі) унормовував український правопис, виховав цілу низку вчених, серед яких син Орест. Праці Зілинського не втратили свого значення і в наш час.

## Список літератури:

1. Бевзенко С.П. Зілинський Іван Михайлович // Українська мова: Енциклопедія. – К., 2000. – С. 188–189.
2. Говори української мови / Т.В. Назарова – К.: Наукова думка, 1977. – 590 с.
3. Дослідження з української діалектології: Зб. наук. праць: Мовознавство. – К.: Наукова думка, 1991. – 260 с.
4. Кривошеєва О. Питання культури української мови у виданнях української діаспори США і Канади // Збірник харківського історико-філологічного товариства. – Харків, 1995. – Т. 4.
5. Словник лінгвістичних термінів / Кроткевич С.В. – К.: Академія Наук УРСР, 1957. – 235 с.
6. Wiesław Witkowski. Iwan Zilyński (1879–1952) // UNIWERSYTET JAGIELLOŃSKI. Złota księga wydziału filologicznego. – Kraków, 2000. – S. 268.

### Кардаш Л.В.

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

## ДИАЛЕКТОЛОГИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ УЧЕНЫХ ДИАСПОРЫ

### Аннотация

В статье проанализированы труды Ивана Зилинского в области украинской диалектологии, которые являются важными для осмысления и систематизации украинской диалектологии и языкознания вообще; сделан вывод об актуальности и значения данных исследований для теории и практики ареальной лингвистики.

**Ключевые слова:** языкознание, диалектология, диаспора, говор, языковая граница, диалектологическая карта, междиалектное взаимодействие.

### Kardash L.V.

SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University»

## THE DIALECTOLOGICAL HERITAGE OF THE DIASPORA'S SCIENTISTS

### Summary

The works of Ivan Zilynskyi in the branch of Ukrainian dialectology were analysed in the article; in general, they are important for the understanding and systematization of Ukrainian dialectology and linguistics. The conclusion about actuality and importance of these researches for the theory and practice of areal linguistics was made.

**Keywords:** linguistics, dialectology, Diaspora, dialect, linguistic boundary, dialectological card, interaction between dialects.